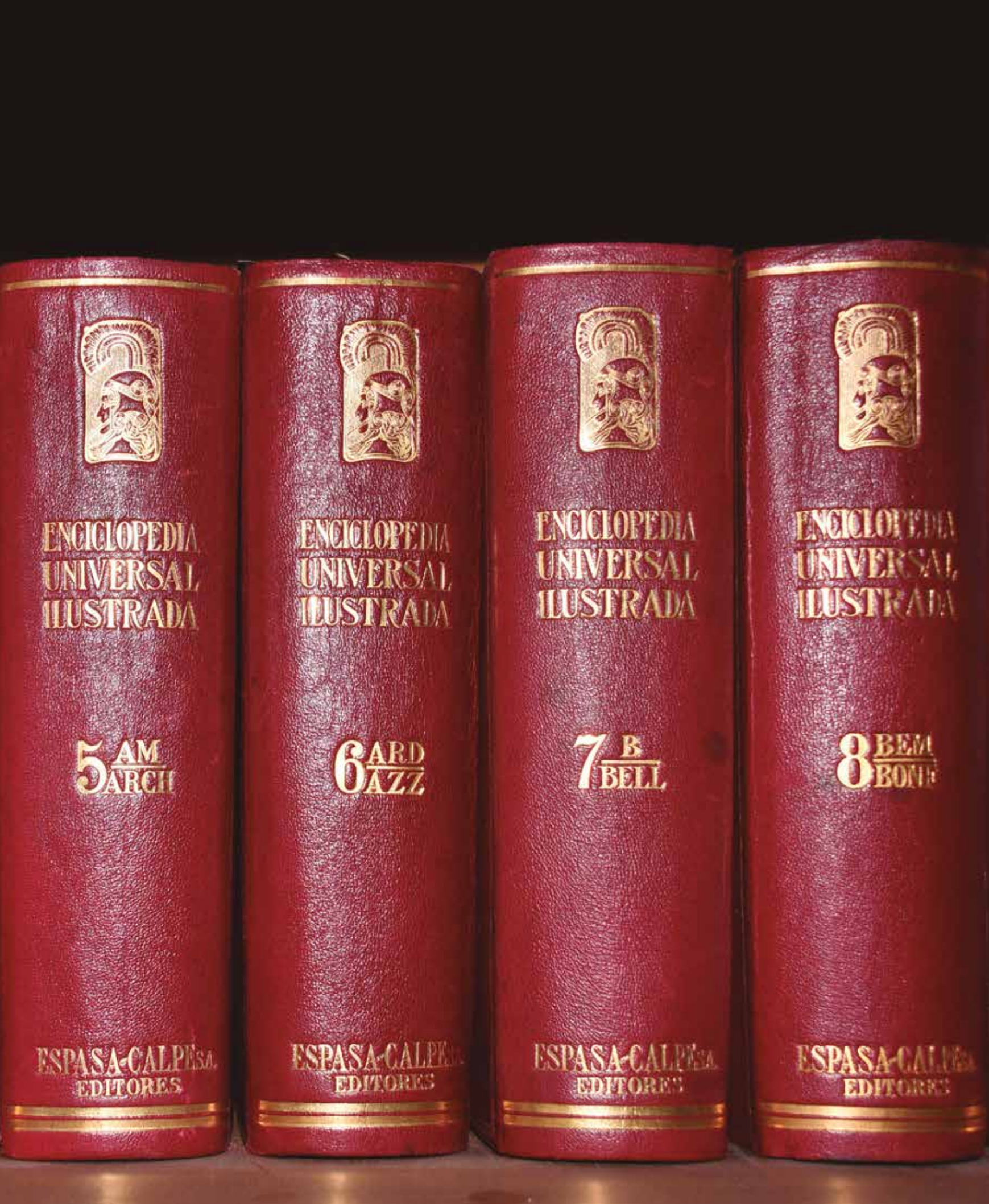

Pere Coll Vives i l'ENCICLOPÈDIA ESPASA

Al segle passat, quan la televisió, l'aparell que canvià la societat, encara no havia arribat a les cases, la convivència familiar intergeneracional afavoria la conversa i, així, l'oralitat impregnava la llar i fixava la memòria de la família. Aquest és el cas de María Teresa i José Pedro Clols Coll. Quan parlen del seu avi matern, recorden un home molt treballador, decidit i responsable des de molt jove; un avi canaller, enjogassat amb ells a la masia i a Barcelona, que els explicava contes i que sempre estava envoltat de llibres, particularment d'uns llibres gruixuts, de pell vermella i daurats, dedicats pels germans Espasa. Eren més de setanta exemplars amb els quals tenia a veure la seva aventura laboral i la seva vida: l'Enciclopèdia Espasa. Si n'eren d'especials aquells llibres!

Pilar Vives Corbella

Els nets recorden que com la de l'avi només hi havia l'enciclopèdia que la família Espasa va regalar al rei Alfons XIII i la de color blanc dedicada al Papa de Roma. L'anècdota de l'avi sobre els colors de l'enciclopèdia va ajudar a gravar aquest record a la memòria dels petits.

Els records d'infantesa dels nets, les fotografies familiars, els volums de l'enciclopèdia, l'estudi de Philippe Castellano *Enciclopedia Espasa. Historia de una aventura editorial*, publicat per Espasa mateix i la premsa antiga de Valls ens expliquen fins a quin punt el tipògraf vallenc Pere Coll Vives forma part activa de la història de l'Enciclopèdia Espasa. La vida de Pere Coll és una història de superació personal i d'ascens social digna de ser recuperada i contada.

Primers anys

Pere Coll Vives va néixer a Valls el 27 de març 1883. Era fill de Rosa Vives Grau, provinent d'una família pagesa de Bràfim, i de Pere Coll Fusté, vallenc i d'ofici fuster. Tenim poques dades sobre la seva infantesa. Pel que fa a l'escola, la família suposa, per les dates d'establiment del centre i les de la seva entrada al món laboral, que va anar als Escolapis. Hi devia assistir un parell cursos, després de l'escolarització a l'escola pública de nens de Valls. El pare va morir el 1895, quan ell tenia dotze anys. A banda del fill, deixava vídua i dues filles de quinze i deu anys, la qual cosa va fer que Pere Coll abandonés aviat l'escola per posar-se a treballar i mantenir la família. Desconexim si va assistir a alguna classe nocturna mentre treballava.

Títol original: Pere Coll Vives. "De record de família a memòria de ciutat". (Valls 1883 - Barcelona 1950)

◀ Edició especial de l'Enciclopèdia Espasa dedicada a Pere Coll Vives.
Fons família Clols-Coll. © Fotografia: Jordi Badia Clols

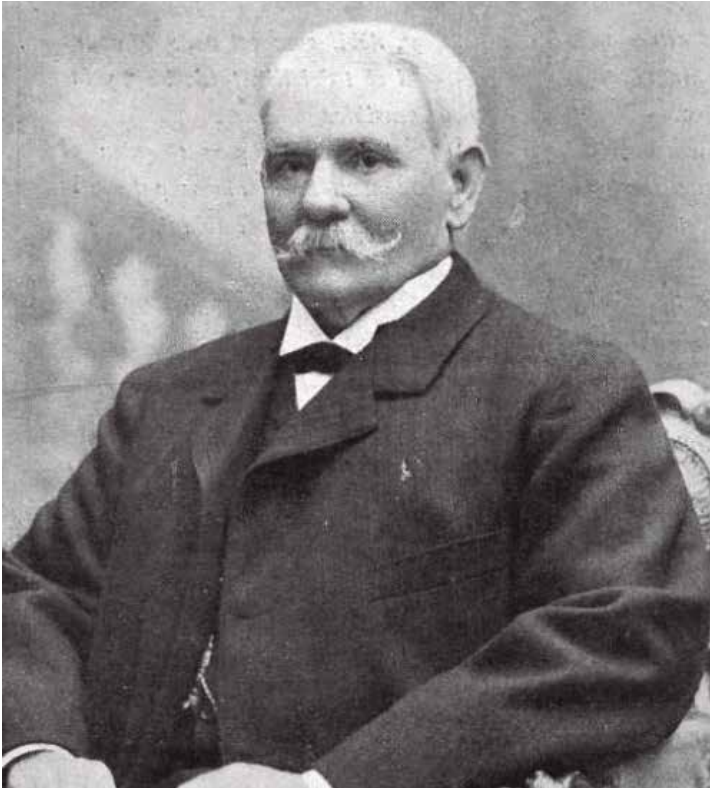
Pere Coll Vives. Fons familiar Clols–Coll

Va començar a treballar com a aprenent de tipògraf a la impremta La Catalana, fundada el 1882, que després va ser la Impremta Castells. Es tractava d’una impremta molt activa i important de Valls i, alhora, molt connectada laboralment i culturalment amb Barcelona. Com devia ser de responsable, treballador, despert i espavilat el jove Pere, també conegut com a Pedro, que als quinze anys, el 1897, va agafar el tren de la línia Valls – Vilanova - Barcelona i va començar a treballar de tipògraf a l’Editorial Espasa per recomanació dels germans impressors Eduard i Indaleci Castells Oller, als quals l’editor de Barcelona va demanar si sabien d’algun un bon tipògraf. I, arribats en aquest punt, la relació dels Castells amb l’esmentada editorial barcelonina mereix unes paraules.

Indaleci Castells (1864-1930) va passar uns anys estudiant a la Universitat de Barcelona mentre treballava de corrector al periòdic *Dinastía*. També feia encàrrecs per a la impremta familiar, es relacionava amb el novel·lista vallenc Narcís Oller de Moragas i assistia a algunes tertúlies literàries i al teatre amb el seu company, el futur doctor en farmàcia Francesc Ballester Castelló. Aquest entorn cultural i laboral barceloní devia afavorir la coneixença dels Castells amb l’editor de la Pobra de Cèrvoles Josep Espasa Anguera.

Editorial Espasa: Barcelona i Madrid

La primera experiència laboral de Pere Coll a la capital va ser molt satisfactòria: bon acolliment per part de l’empresa i arribada a una ciutat molt activa pel que fa a les arts gràfiques i amb moltes editorials que van convertir Barcelona en la capital editorial de l’Estat. Així, Gallach o Montaner Simón, amb els seus manuals i diccionaris farcits de meravelloses il·lustracions, difonien sabers

Josep Espasa i Anguera a Il·lustració Catalana, 1911

universals i moderns a la burgesia il·lustrada catalana àvida de cultura, considerada un element de prestigi.

Pere Coll arriba a Barcelona el 1897, i aquesta és una dada prou significativa. Per una banda, encara no feia ni una dècada de l’Exposició Universal de Barcelona (1888), en la qual va participar l’Editorial Espasa, amb tot el que això significava: expansió, modernitat, telèfon, electricitat, tramvia, premsa i, en definitiva, projecció internacional de Barcelona entre les capitals europees modernes. Per una altra, el 1898 era a tocar, i amb ell, la pèrdua de les colònies espanyoles i el conseqüent regeneracionisme cultural i polític, una etapa en què perviu l’esperit de la Renaixença; esclata el Modernisme, entès com a revolució cultural, i més tard apareix el Noucentisme. En aquest context cultural, la indústria del llibre i les arts gràfiques és clau com a instrument transmissor de cultura.

Després d’uns pocs anys treballant a l’editorial, el jove tipògraf Pere Coll, amb feina fixa i futur assegurat, instal·la la mare i les germanes a Barcelona i, com a cap de família tot i ser un xiquet, els munta una botiga de roba en peça al carrer Castillejos, a prop de la Sagrada Família, un barri on els Coll van viure molt de temps en un pis de lloguer propietat de l’editorial.

La professionalitat i el caràcter del jove vallenc, un home d’entesa, no van deixar indiferent l’amo de l’editorial, i Coll es va convertir en la seva persona de confiança. La curta vida de Pere Coll tenia molts elements en comú amb la de l’editor Josep Espasa: tots dos provenien de família humil, eren autodidactes, arribaven a Barcelona des de les comarques meridionals, i tenien una gran capacitat de treball,

Pere Coll i els germans Espasa a l’editorial Espasa Hermanos de Barcelona. Fons familiar Clols–Coll

d’organització, de visió comercial i de gerència. Pere Coll, doncs, esdevé en un gran puntal per al nou i ambiciós projecte que l’editor es portava entre mans, un projecte universal i modern. En diverses fotografies que s’han conservat hi podem veure les famílies Espasa i Coll viatjant juntes a Montserrat, a Toledo o anant a prendre les aigües a l’Espluga de Francolí. Podríem afirmar que Coll també va ser un amic de la família Espasa.

El seu pas per l’editorial està explicat per Castellano, que li dedica quinze entrades referents a la seva participació, càrrecs, relació amb l’empresa i la família vist des de la documentació de dins de l’Editorial Espasa.

L’any 1905 va veure néixer el gran projecte editorial de José Espasa Editor, un projecte que ell va ajudar a fer possible: la *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*, la qual, per a una millor difusió, es va editar en fascicles el 1907. El títol de l’obra reflecteix la modernitat (el saber universal més enllà d’Europa) després de la pèrdua de les colònies i el seu logotip, amb la deessa Atenea, és una mostra d’aquest esperit. Es tracta d’una enciclopèdia molt ben il·lustrada, una obra en què les imatges prenen importància en el discurs mitjançant la fotografia, l’art i la tècnica amb gravats explicatius. Cal no oblidar que la paraula ‘enciclopèdia’ ve del grec i vol dir ‘circular’ o ‘rodó’, on caben tots els sabers de la A a la Z. Som, doncs, davant d’una eina cultural de gran complexitat que fa a la redacció, a l’edició i al finançament.

La signatura de Pere Coll, l’home de confiança de Josep Espasa Anguera, apareix en totes les escriptures de l’empresa familiar: en

la del canvi de “José Espasa e hijos” a la de “Hijos de José Espasa”, a la mort del pare el 1912; en la repartició de béns entre germans a la mort de la mare, el 1918; a les bases de la fundació de la societat La Papelera Española, com a apoderat interlocutor de l’empresa Espasa, i també en la unificació amb l’editorial Calpe (Compañía Anónima de Librería, Publicaciones y Ediciones) de Madrid, que va donar lloc a la societat Espasa Calpe el desembre de 1925. Va ser aleshores, concretament l’any 1926, que va ser nomenat cap de tallers a Madrid, al carrer Rios Rosas, on es va desplaçar amb tota la seva família.

El llibre de Castellano fins i tot esmenta que Pere Coll, juntament amb dos directius més, va ser pintat pel pintor col·laborador de l’enciclopèdia Luis Álvarez Brugués, un detall que evidencia les atencions per part de la casa. Pere Coll també apareix al Apéndice 1 de l’any 1932 de la mateixa enciclopèdia, en un petit perfil biogràfic en què, com a “técnico tipográfico español”, es destaca el seu origen humil i la seva gran activitat, junt amb una fotografia. Pel que fa al seu creixement personal dins l’àmbit laboral, cal destacar la coneixença i la relació amb els redactors i els diversos col·laboradors de l’editorial: erudits professors universitaris, il·lustradors, fotògrafs i tècnics d’impremta, membres de l’Institut d’Estudis Catalans, de l’Ateneu de Barcelona o de les Reials Acadèmies de Ciències i Arts, de Bones Lletres o de Medicina, entre altres entitats acadèmiques de Barcelona i Madrid.

Pere Coll Vives i el seu Valls natal

Agraït a la Impremta Castells i als seus orígens vallencs, Coll encarrega a Indaleci Castells Oller *La Veu de Valls* per l’Espasa.

Valls, 1932. Família **Coll–Rodón** a la Masia Piteu. Fons familiar Clots–Coll

Indaleci Castells, home de ciències i de lletres i bon coneixedor del present i del passat de Valls pels documents, per la gent i pels camins i rases que ell mateix havia recorregut, és la tria ideal tenint en compte la filosofia del projecte de l’Enciclopèdia Espasa.

Jep Martí Baiget, al llibre *Indaleci Castells Oller (1864-1930)*. Una vida al servei de Valls editat per Cosserània l’any 2010, fa referència a la relació d’Indaleci Castells amb Pere Coll arran de la seva col·laboració amb La Veu de Valls a l’Enciclopèdia Espasa:

1929 Publica a l’Enciclopèdia Espasa el llarg article de *La Veu de Valls*. És una carta de Pere Coll Vives a Eduard Castells. Li suggereix que demani a l’Ajuntament que encarregui un bon reportatge fotogràfic per a l’article de l’Enciclopèdia Espasa.

“Estamos trabajando en la V, y seria de lamentar que por falta de materiales no pudieramos publicar como se merece nuestro pueblo, pues temo que no pasara como con Montaner y Simón, que despachaban con media galerada la voz de Valls , y en cambio dan una extensión de dos páginas y media a Reus”

(19 de desembre de 1927).

La carta evidencia la confiança amb els Castells i l’estima per Valls. Segons la família, el fotògraf que va col·laborar amb l’editorial va ser el vallenc Pere Català Pic.

Malgrat establir el nucli familiar a Barcelona, no va perdre mai el contacte amb Valls (sens dubte la bona comunicació per ferrocarril ho devia facilitar). Pere Coll no va oblidar els seus orígens i va mostrar-se sempre agraït a la Impremta Castells. El fet que es casés amb una vallenca a l’església de Sant Antoni de Valls evidencia fins a quin punt va mantenir el contacte amb la seva ciutat natal . Efectivament, el 1908, als vint-i-cinc anys d’edat, coincidint amb els deu anys de treball a l’empresa, és nomenat cap de personal i aquell mateix any es casa amb la vallenca María Candelaria Rodón Plana, filla de cal Simon del carrer d’en Bosc, una família pagesa benestant, com es considerava llavors la pagesia que disposava de terres. El matrimoni va tenir quatre fills: Rosa, M. Teresa, Pere i Anton. La M. Teresa Coll, mare dels informants, es va casar a Valls amb l’industrial Josep Clots Rabasó.

La família Coll-Rodon, visqués a Barcelona o a Madrid, sempre venia a estiuajar a Valls, primer de lloguer a la Masia Piteu i després a la Plana d’en Berga, on feien les calçotades. L’esposa de Pere Coll va poder tornar a gaudir de la terra i l’hort i també de les conserves que prenia cap a Barcelona. En les seves estades a Valls sempre feien visites als familiars de ca Collet, que vivien al carrer de la Cort, i als de ca l’Alegre, familiars de l’esposa, que vivien al carrer de Sant Antoni, i també a les amistats.

Pere Coll d’excursió amb la família **Espasa**. Fons familiar Clots–Coll

La *Crónica de Valls* del 15 de novembre de 1930 ens deixa constància de l’amistat i l’agraïment de Pere Coll envers el vallenc Indaleci Castells. Amb motiu de la seva mort, l’amic Coll, des del taller de la impremta, amb tot el simbolisme que això representa, li dedica un petit opuscle en facsímil del número 1 de la *Crónica de Valls* i de les dedicades. Així ho expressa el setmanari: “Està pulcramente impreso, como salido de talleres, que dirige el Sr. Coll. Agradecemos en lo que vale tan delicada prueba de afecto que a nuestro director professa nuestro distinguido compatricio.”

Valls i Pere Coll Vives

La relació de Coll amb la seva ciutat natal es centra en la família Castells. La premsa, editada a la impremta de l’esmentada família, sempre deixa constància de la trajectòria de Coll i del seu ascens laboral i social. En aquest sentit, es conserva un extens article propagandístic de l’Enciclopèdia Espasa publicat al setmanari vallenc *La Crónica de Valls* amb motiu de l’aparició d’un nou volum en què es fa referència a la lletra i als temes i se’n destaca tant el contingut com l’impacte de la il·lustració, una mostra de la implicació d’Eduard i d’Indaleci Castells en el projecte.

A la premsa vallenca del període 1925-1952 trobem fins a vint-i-dues resultats referents a Pere Coll, entre els anys 1925 i 1952,

principalment en la *Crònica de Valls*, *Lluita*, *El Temps* , *Juventut per la Fe i la Pàtria*, *Juventud*, *Hoja Parroquial* i *Cultura*. Malgrat els canvis polítics i les tendències de la premsa durant la dictadura de Primo de Rivera, la Segona República o el franquisme, totes les publicacions parlen de les visites a Valls i de diverses circumstàncies personals i laborals i laborals de Pere Coll: ascens de càrrec, retorn i canvi de domicili a Barcelona l’any 1932, defunció... També se’n fa ressò la premsa madrilenya: “Época” parla del casament de la seva filla Rosa a Madrid amb un destacat impressor; també fa referència al nomenament de Pere Coll com a secretari de la Casa de Catalunya a Madrid o al sopar al Palace Hotel amb el ministre de Finances i altres personalitats. Tot plegat evidencia l’orgull de la societat vallenca pel seu destacat ciutadà, per una banda, i la consideració que tenien a Madrid envers aquest vallenc, d’una altra.

Poques cases vallenques es podien permetre la subscripció a l’Enciclopèdia Espasa i l’adquisició de tots els volums. Tenir l’Espasa en molts casos no deixava de ser una aparador social. Però la creació de la Biblioteca Popular de Valls, l’any 1918, per part de la Mancomunitat de Catalunya va possibilitar que tota la ciutadania pogués consultar l’Enciclopèdia Espas. Els dietaris de les bibliotecàries de la Biblioteca Popular de Valls recullen algunes anècdotes relacionades amb l’Enciclopèdia Espasa. Anoten que l’any

Pere Coll Vives, Joan Espasa Escayola i el pintor Ramon Casas i Carbó. Fons familiar Clols-Coll

1925 el gerent de l'Editorial Espasa, Sr. Pedro Coll, per mitjà del Sr. Castells, fa donació d'uns llibres a la biblioteca. També comenten amb certa sorpresa que van haver d'ensenyar com es consultava un article de l'esmentada enciclopèdia a una jove estudiant de Magisteri que no sabia com fer-ho. I encara una altra en què es queixaven per la mala educació d'uns xiquets que es van entretenir a lligar entre elles algunes cintes dels volums de l'enciclopèdia, de manera quan algú consultava un volum seguien tots els altres, cosa que provocava rialles i trencava el silenci reglamentari. Aquesta simpàtica anècdota ens mostra fins a quin punt l'Espasa era una novetat i un recurs molt utilitzat entre els escolars, que segurament la preferien a l'enciclopèdia escolar que tenien més a l'abast. Anar a la biblioteca a llegir i consultar l'Espasa era molt habitual, sobretot entre els homes, anoten les bibliotecàries.

Cloenda

La vida laboral de Coll sempre va estar lligada a l'Editorial Espasa fins a la seva jubilació l'any 1941, en ple franquisme i amb una salut ja força delicada. Va morir a Barcelona el 1950, als seixanta-set anys d'edat. Les fotografies del seu sumptuós enterrament mostren el seu darrer viatge, un viatge molt diferent a aquell modest viatge que va

haver de fer aquell xiquet que va sortir de Valls per anar a guanyar-se la vida a Barcelona.

Ara, passat el centenari del naixement de l'Enciclopèdia Espasa i els vint-i-cinc del de la Viquipèdia i d'altres enciclopèdies digitals, en plena època d'Internet i de la naixent intel·ligència artificial, on tot és canviant, frenètic i efímer, fins i tot el coneixement, l'Espasa pot sonar a obra desfasada i inútil, a cosa d'arqueologia. Cal, però, que no oblidem que aquest projecte editorial nascut a Catalunya va ser el més important de l'Estat espanyol. Tal com indica Castellano, expert en el tema, l'Enciclopèdia Espasa "es un lugar de memoria y de encrucijada" per tot el que comporta de interdisciplinarietat del saber i per la gran contribució dels millors erudits del món acadèmic del moment.

I és en aquest important projecte que hem de situar el gran paper del vallenc Pere Coll Vives, que va deixar Valls sent un xiquet i just quan estava aprenent l'ofici de tipògraf i que va esdevenir un rellevant home de la cultura. Es tracta d'un creixement i ascens personal guanyat a pols des del treball, digne de formar part del nostre patrimoni humà. Per tot això, el nostre reconeixement i memòria. ■

Monument homenatge a Josep Espasa i Anguera, a la Pobla de Cérvoles (les Garrigues)
© Fotografia: Josep M Rovira >

